

7.9 Lazerio spinduliuotės bangos ilgio nustatymas: Jungo dviejų plyšių eksperimentas (nuotolinių studijų versija)

Darbo tikslas

Susipažinti su lazerio spinduliuotės savybėmis bei difrakcijos ir interferencijos reiškiniais nagrinėjant Jungo dviejų plyšių eksperimentą.

Darbo užduotys

- Nustatyti lazerio spinduliuotės bangos ilgį.
- Ištirti kaip keičiasi difrakcinis vaizdas dviejų plyšių eksperimento metu keičiant atstumą tarp plyšių.
- Papildomai: pasinaudojant interaktyvios programėlės suteikiamomis galimybėmis apskaičiuoti šviesos greitį vakuume.

Teorinės temos

- Šviesos difrakcija ir interferencija. Jungo dviejų plyšių eksperimentas.
- Lazerio sandara ir veikimo principai.
- Savaiminis ir priverstinis spinduliavimas. Užpildos apgraža.
- Lazerio spinduliuotės savybės.
- Lazerių taikymas medicinoje.

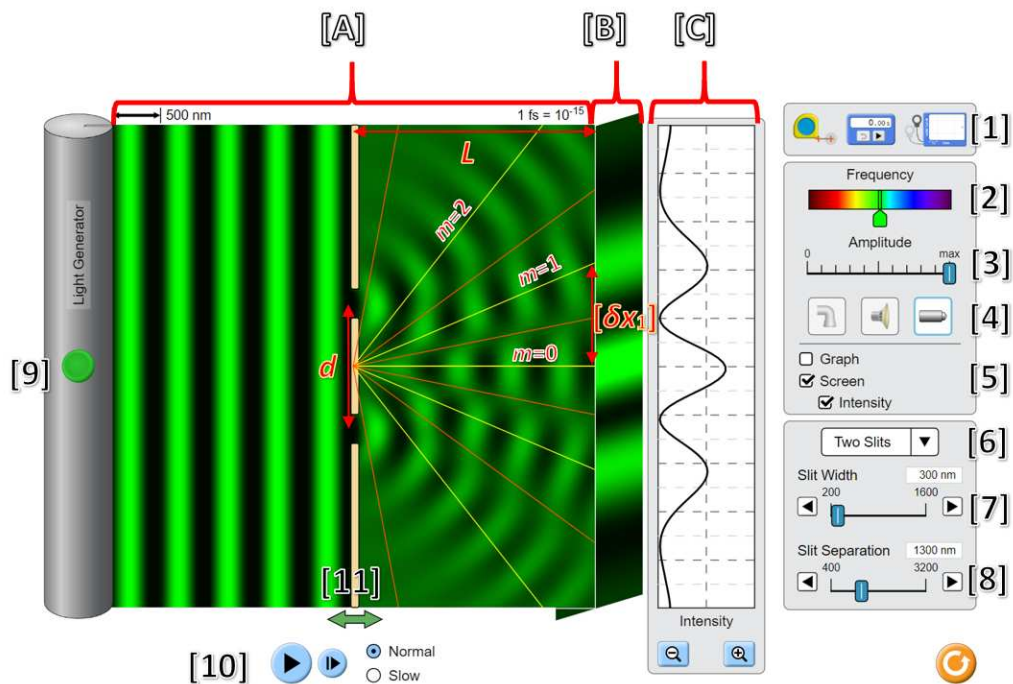
Darbo priemonės

Kompiuteris su internetu.

Darbo metodika

Laboratorinio darbo užduotys atliekamos interaktyvia mokomąja programėle (1 pav.), pasiekiamą paspaudus štai būtent čia ir atsivėrusiame lange pasirinkus „Slits“ ikoną. Tik įėjus į puslapį matomas vaizdas truputį skirsis nuo pateiktojo paveiksle; kad pasiruoštumėte laboratoriniam darbui visų pirma lauke [4] pasirinkite trečiąją piktogramą („Light Generator“) – taip nurodote, kad darbui bus naudojamas šviesos bangų generatorius (nuolatinės veikos lazeris). Tuomet [5] lauke pažymėkite varneles prie „Screen“ ir „Intensity“ – atsiras virtualus ekranas [B], kuriame simuliacijos metu bus pateikiamas laike suvidurkintas interferencinis vaizdas bei intensyvumo skirstiniui atvaizduoti skirta vieta [C]. Lauke [6] pasirinkite „Two slits“ – bangų kliūtį (geltona vertikali linija bangų sklidimo lauke [A]) pasikeis į užsklandą su dviem plyšiais.

Paspaudę žalią mygtuką lauke [9] bangų sklidimo lauke [A] pamatysite sklindančios plokščios šviesos bangos frontą ir kaip jis pasikeičia perėjęs per pasirinktą kliūtį (užsklandą su dviem plyšiais). Turėkite omenyje, kad simuliacijoje bangų sklidimas yra sulėtintas apie $3,5 \times 10^{14}$ karto. Bangos amplitudė užkoduota spalvine informacija – ryškiausi pasirinktą bangos ilgį atitinkančios spalvos regionai reprezentuoja bangos amplitudės maksimumus, o juoda – minimumus. Dešinėje pusėje nuo užsklandos iš vieno taško sklindančios geltonos ir raudonos linijos

1 pav.: Programėlės vaizdas su pažymėtais valdymo laukais. [A] – bangų sklidimo laukas; [B] – ekranas, ant kurio susidaro interferencinis vaizdas; [C] – intensyvumo skirstinys ant ekrano; [1] – papildomų matavimo prietaisų pasirinkimo laukas (aktualūs pirmasis – liniuotė ir antrasis – laikmatis); [2] – bangos dažnio pasirinkimas; [3] – bangos amplitudės pasirinkimas; [4] – šaltinio pasirinkimas (aktualus trečiasis pasirinkimas – šviesos bangų generatorius); [5] – bangų atvaizdavimo papildomi pasirinkimai; [6] – bangų kliūtis keitimas; [7] – plyšių matmenų keitimo laukas; [8] – atstumo tarp plyšių keitimo laukas; [9] – bangų generatoriaus įjungimas; [10] – simuliacijos valdymas; [11] – kliūtis padėties valdymas. d žymi atstumą tarp plyšių, $m = 0, 1, 2$ – interferencijos maksimumo eilė, o δx_1 – atstumą ekrane tarp nulinės ir pirmos eilės maksimumų.

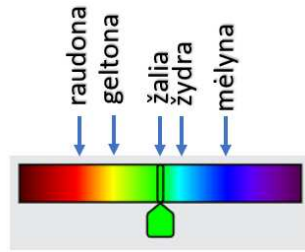
vaizduoja teorines per plyšius praėjusių dviejų bangų interferencijos maksimumų ir minimumų padėtis, atitinkamai (1 pav. pateiktos ir maksimumų eilės m). Vykstančią simuliaciją bet kada galite sustabdyti paspaudę pauzės mygtuką lauke [10].

Šiame modelyje tariama, kad eksperimentas vyksta vakuume, o pakeitus bangos amplitudę ji akimirksniu pasikeičia visai plokščiai bangai kairėje pusėje nuo užsklandos, tačiau norint pamatyti amplitudės pokyčius interferenciniame vaizde reikia palaukti, kol banga nusklis į dešinę nuo užsklandos (ir tada dar duoti laiko suvidurkinimui). Be to, tam tikri pokyčiai (pvz., užsklandos pajudėjimas, bangos dažnio pakeitimas) akimirksniu pilnai arba dalinai išvalo bangų sklidimo lauką [A], tad norėdami pamatyti susidariusių interferencinį vaizdą leiskite dėl įvairių pakeitimų sutrikdytam vaizdui nusistovėti.

Darbo eiga

1. Lazerio bangos ilgio nustatymas

- lauke [2] slankikliu pasirinkite tiriamą spalvą ir padarykite slankiklio pozicijos „printscreen“ (spalvas nurodys darbų vadovas, neskiriantiems spalvų – 2 pav. pateiktos grubios spalvų padėties);
- lauke [7] nustatykite $a = 300$ nm plyšio plotį, o lauke [8] $d = 1300$ nm atstumą tarp plyšių;

2 pav.: Lazerio spinduliuotės spalvų padėties grubi skalė

- c) išmatuokite atstumą L tarp bangų kliūtis ir ekrano (palikite šį atstumą tokį, koks buvo įjungus programą): lauke [1] pasirinkite pirmąją piktogramą (ruletę) ir nutempkite ją ant bangų sklaidimo lauko [A]; sulygiuokite ruletės kraštą (kairįjį raudoną pliusiuką) su kliūtimi (jos centru X ašyje), o ruletės galą (dešinįjį raudoną pliusiuką) nutempkite iki ekrano ([A] ir [B] laukų sankirtos);
- d) jeigu dar to nepadaryte – paspauskite [9] mygtuką – [A] lauke pamatysite sklindančias bangas;
- e) virtualia rulete išmatuokite atstumą δx_1 tarp centrinio (nulinės eilės) ir pirmos eilės maksimumų (paprastumo ir tikslumo dėlei – matuokite tarp teorines padėtis žyminčių geltonųjų linijų ties ekrano pradžia, kaip pavaizduota 1 pav.);
- f) pasinaudodami δx_1 ir L vertėmis apskaičiuokite kampą θ tarp centrinio ir pirmos eilės interferencijos maksimumų bei iš formulės $d \sin \theta = m\lambda$, $m = 0, 1, 2, \dots$ išsireikškite lazerio bangos ilgį λ ;
- g) pakartokite žingsnius e) ir f) pastatę užsklandą $L = 3000$ nm ir $L = 3500$ nm atstumais nuo ekrano bei apskaičiuokite visais trimis matavimais gautų bangos ilgių vidutinę vertę λ_{vid} ;
- h) bangų kliūtį nuslinkite maksimaliai į dešinę pusę ir paspauskite pauzės mygtuką lauke [10]; su rulete išmatuokite atstumą tarp maksimalaus skaičiaus bangos amplitudės maksimumų, telpančių kairėje pusėje nuo užsklandos, ir apskaičiuokite 'teorinį' lazerio bangos ilgį λ_t ;
- i) užpildykite lentelę:

1 lentelė: Matavimų rezultatai lazerio bangos ilgio nustatymui

d , nm	L , nm	δx_1 , nm	θ , rad	$\sin \theta$	λ , nm	λ_{vid} , nm	λ_t , nm

- j) pakartokite a)–i) punktus visoms jums nurodytoms spalvoms;
- k) palyginkite h) dalyje apskaičiuotus bangos ilgius su g) dalyje suskaičiuotais bangos ilgių vidurkiais.

2. Difrakcinio vaizdo kitimas keičiant atstumą tarp plyšių

- lauke [2] slankikliu pasirinkite tiriamą spalvą (nurodys darbų vadovas) ir padarykite slankiklio pozicijos „printscreen“;
- lauke [7] nustatykite $a = 300$ nm plyšio plotį;
- nustatykite atstumą L tarp bangų kliūties ir ekrano tokį, koks buvo tik įjungus programą (nuslinkite atgal pagal užsirašytus duomenis arba iš naujo užkraukite simuliaciją);
- keisdami atstumą tarp plyšių d jums nurodytose ribose (kas 200 nm) išmatuokite, kaip pasikeičia atstumas tarp nulinės **ir visų kitų tuo metu stebimų eilių** ($m = 1, 2, 3$) **maksimumų** bei apskaičiuokite lazerio bangos ilgį λ (bei vidutinę jo vertę λ_{vid} iš visų matavimų);
- užpildykite lentelę:

2 lentelė: Difrakcinio vaizdo kitimo matavimų rezultatai keičiant atstumą tarp plyšių

L , nm	d , nm	δx_m , nm	θ , rad	m	$\sin \theta$	λ , nm	λ_{vid} , nm

- nubrėškite grafiką $\delta x_1 = f(d)$ (δx_1 – atstumas tarp nulinės ir pirmos eilės maksimumų).

3. Šviesos greičio vakuume nustatymas

- visų pirma panaikinkite bangų sklidimą trikdančią užsklandą – lauke [6] pasirinkite „No Barrier“;
- pasirinkite mažiausią bangos dažnį iš skalės [2];
- jeigu simuliacija dar nesustabdyta¹ – paspauskite pauzės mygtuką lauke [10], kad nebevyktų bangų judėjimas; jeigu ekranas nėra juodas, išvalykite jį išjungdami šaltinį (mygtukas [9] – bet po to būtinai vėl įjunkite!);
- lauke [1] pasirinkite laikmačio piktogramą ir nusitempkite ją ant bangų sklidimo lauko [A]; paspauskite paleidimo mygtuką ant laikmačio (kol simuliacija sustabdyta, laikas ekrane nesikeis);
- paleiskite simuliaciją – paspauskite paleidimo mygtuką lauke [10]; iš šaltinio pradės skliti šviesos bangos, o sklidimo laiką skaičiuos laikmatis; kai pirmasis bangos frontas priartės prie ekrano dešiniojo krašto sustabdykite simuliaciją – bangos frontas ir laikmatis sustos;
- virtualia rulete išmatuokite atstumą, kurį nusklido banga (L), užsirašykite laikmačio duomenis (t) bei iš šių duomenų apskaičiuokite bangos sklidimo greitį c ;
- eksperimentą pakartokite tris kartus (bangų sklidimo lauką [A] išvalysite išjungdami ir vėl įjungdami šviesos bangų generatorių, laikmatį – ant jo esančiu kairiuoju „grįžimo“ mygtuku, bet nepamirškite jį vėl paleisti dešiniuoju „paleidimo“ mygtuku) ir apskaičiuokite vidutinį bangos greitį c_{vid} ;

¹Jei ekrane matote „paleidimo“ ► mygtuką – simuliacija sustabdyta, jei pauzės ■■ – simuliacija veikia.

- h) žingsnius b) – g) pakartokite žaliai spalvai (vidurinei skalės [2] vertei) ir violetinei spalvai (didžiausiai skalės [2] vertei) – nepamirškite įsitikinti, kad šviesos generatorius yra įjungtas, o laikmatis nunulintas ir įjungtas kiekvieną kartą prieš paleidžiant simuliaciją!;
- i) duomenis pateikite lentelėje (ir panaudokite formuluodami darbo išvadas):

3 lentelė: Matavimų rezultatai šviesos greičio vakuume nustatymui

Spalva	L , nm	t , fs	c , m/s	c_{vid} , m/s

Literatūra:

1. J. Butrimaitė, A. Dementjev, R. Gadonas, J. Jasevičiūtė, V. Karenauskaitė, V. Sirutkaitis, V. Smilgevičius, *Fizika biomedicinos ir fizinių mokslų studentams, 2 dalis* (Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2004).
2. PhET Interactive Simulations, University of Colorado Boulder, <https://phet.colorado.edu>.